

EURÓPA NA KRIŽOVATKE – HĽADANIE STABILITY A BEZPEČNOSTI V MENIACOM SA GLOBÁLNO M PROSTREDÍ

BRATISLAVA, OKTÓBER 2023

MINISTERSTVO
ZAHRA NIČNÝCH VECÍ
A EURÓPSKÝCH ZÁLEŽITOSTÍ
SLOVENSKEJ REPUBLIKY

Európa na križovatke – hľadanie stability a bezpečnosti v meniacom sa globálnom prostredí

© Ministerstvo zahraničných vecí a európskych záležitostí Slovenskej republiky, Bratislava, Október 2023
Všetky práva vyhradené

Ministerstvo zahraničných vecí a európskych záležitostí Slovenskej republiky
Hlboká cesta 2
833 36 Bratislava 37

Tel.: +421 2 5978 1111
Fax: +421 2 5978 3638 (3639)
E-mail: info@mzv.sk
Webová stránka: www.mzv.sk

OBSAH

I.	Úvod	4
II.	Hybné sily zmeny	6
	1. Sekuritizácia politík a weaponizácia závislostí	6
	2. Vývoj na Ukrajine	6
	3. Rozširovanie EÚ a NATO a súvisiace reformy	7
	4. Geopolitická fragmentácia a preskupovanie moci	8
	5. Emancipácia globálneho Juhu	9
III.	Scenáre budúceho vývoja	10
	1. Globálna džungľa	10
	2. The Age of Unpeace	10
	3. Nové geopolitické equilibrium	11
IV.	Odporúčania	12
	1. Stredná Európa a naše susedstvo	12
	2. Ukrajina	13
	3. Sekuritizácia	14
	4. Európska únia	17
	5. Presun geopolitického ťažiska mimo Európu	18
	6. Multilateralizmus	20

I. ÚVOD

KAŽDÁ VEĽKÁ GEOPOLITICKÁ ZMENA ZA OSTATNÝCH 100 ROKOV ZMENILA ŠTÁTOPRÁVNE USPORIADANIE ALEBO POLITICKÝ SYSTÉM V SR, V NIEKTORÝCH PRÍPADOCH OBOJE.

Publikácia *Európa na križovatke – hľadanie stability a bezpečnosti v meniacom sa globálnom prostredí* nadväzuje na prvú rezortnú správu k strategickému výhľadu *Riziká a príležitosti pre Slovensko v transformujúcom sa svete*², ktorá bola publikovaná v roku 2022.

Aj po roku sme naďalej svedkami globálneho vývoja, ktorý má potenciál zásadne zmeniť podobu medzinárodného prostredia. Situáciu v súčasnom svete charakterizuje nestabilita, neistota, zložitost a nejednoznačnosť vývoja.³ Fragmentácia medzinárodného prostredia je doplnená nárastom konfliktného potenciálu, nedôverou a jednostrannými krokmi aktérov, to všetko na pozadí ruskej agresie voči Ukrajine, vojny v Gaze, klimatickej krízy, technologických a spoločenských zmien, ako aj postupnej emancipácie krajín globálneho Juhu.

Strategický výhľad nemá za cieľ predpovedať budúcnosť, ale analyzuje trendy a zamýšľa sa nad možnými scenármi budúceho vývoja s cieľom identifikovať budúce výzvy a

príležitosti. Zámerom je zvýšiť povedomie o nastupujúcich trendoch, ktoré majú potenciál výrazne ovplyvniť budúce dianie a upozorniť tvorcov politik na možné nástrahy alebo perspektívne príležitosti, ktoré tieto vývojové trendy so sebou prinášajú.

Prvú časť publikácie predstavujú tzv. hybné sily zmeny – fenomény, ktoré majú potenciál zásadne ovplyvňovať budúci vývoj. Nadväzujúce tri scenáre budúceho vývoja ilustrujú možnú, predstaviteľnú budúcnosť na základe dnešného vývoja a rôznych interakcií medzi hybnými silami zmeny. Zároveň pomáhajú vyjasniť a testovať naše predpoklady o budúcnosti. Ťažiskovým prvkom správy sú odporúčania pre tvorcov politik. Sú rozdelené do šiestich kapitol: Stredná Európa a naše susedstvo, Ukrajina, Sekuritizácia, Európska únia, Presun geopolitického ťažiska mimo Európu a Multilateralizmus.

¹ S cieľom zachovať dosiahnutú expertízu vo využívaní metódy strategického výhľadu od januára do septembra 2023 pracovala na MZVEZ SR pracovná skupina pre strategický výhľad. Jej členmi boli: Imrich Marton, vedúci task force, Martin Bartoň, Barbora Bednáriková, Martin Bielik, Michal Biznár, Marianna Dudášová, Manuel Korček, Ľubomír Lúčan, Juraj Privits, Daniel Šmihula, Ľubomír Tokár, Juraj Tomáš a Igor Vencel.

² <https://www.mzv.sk/sk/diplomacia/zahranicna-politika>

³ Pre pomenovanie týchto fenoménov sa vo svete strategického výhľadu používa aj anglický akronym VUCA (Volatility, Uncertainty, Complexity, Ambiguity). Viď. napr.: <https://www.un-ilibrary.org/content/journals/2076099x/28/3/8>

HLAVNÉ ZÁVERY PUBLIKÁCIE

1. Dianie v našom najbližšom susedstve zostáva rozhodujúcim pre vývoj Slovenska. Ani tento priestor však nie je imúnny voči akcelerujúcim geopolitickým pnutiam. Práve naopak región strednej a východnej Európy sa viac než v minulosti stáva miestom stretu mnohých globálnych megatrendov, čo sa prejavuje v značnej polarizácii tunajších spoločností. Táto polarizácia zatiaľ len v menšej miere presahuje do medzištátnych vzťahov v regióne. To sa však môže zmeniť. **Stredná a východná Európa čelí viacerým vnútorným aj vonkajším nerovnováham, do hry vstupuje nielen funkčnosť a spolupráca v rámci regionálnych zoskupení, ale aj otázka budúceho postavenia regiónu v EÚ a NATO. Záujmom SR je podporovať stabilizujúci efekt európskej a euroatlantickej integrácie v regióne a zabrániť prípadnému negatívnemu domino-efektu.**
2. Ukrajina predstavuje pre Slovensko a pre stredoeurópsky región určujúcu výzvu pre nasledujúcu dekádu. Akýkoľvek scenár sa v konečnom dôsledku na Ukrajinu presadí, jeho dôsledky budú mať transformačný dopad na vývoj v celom regióne aj za jeho hranicami. Dianie na Ukrajine preto musí zostať v centre pozornosti SR. **Slovensko potrebuje ucelenú koncepciu pre rozvoj multidimenzionálnej spolupráce s Ukrajinou, ktorá bude disponovať adekvátnym materiálnym a personálnym zabezpečením a ktorá bude odolná pre prípad alternatívnych scenárov možného vývoja.**
3. Ak sa hlavný mobilizačný prvok vývoja a tvorby verejných politík v predchádzajúcich dekádach sústredil najmä do socio-ekonomickej oblasti, v tretej dekáde 21. storočia sa jej prinajmenšom vyrovná ich bezpečnostný rozmer. Rast významu bezpečnosti sa bude prejavovať nielen vo zvýšených výdavkoch na obranu, ale v posilnení dôležitosti bezpečnosti naprieč všetkými verejnými politikami štátu. Slovensko musí v nadchádzajúcom období **bezpečnostnému aspektu verejných politík cielene priznávať prioritný význam a zároveň byť pripravené do bezpečnosti investovať zodpovedajúce zdroje.**
4. Nasledujúca dekáda bude pre Európsku úniu transformačná. Popri množstve bezpečnostných výziev bude katalyzátorom zmien oživenie procesu rozširovania EÚ, a s tým súvisiaca potreba vnútorných reforiem fungovania EÚ, jej financovania a politik. Pre Slovensko ako krajinu zapojenú do EÚ na aktuálne najvyššom možnom stupni integrácie, ktorá je čistým príjemcom zdrojov EÚ a má úzke vzťahy s kandidátskymi krajinami, je **strategicky dôležitý tak úspech rozširovania, ako aj zachovanie funkčnosti, rozhodovacej schopnosti a globálnej relevancie Európskej únie.**
5. Presun geopolitického ťažiska mimo euroatlantický priestor je fenomén, ktorý SR individuálne nedokáže výrazne ovplyvniť. Zároveň sa však SR môže ocitnúť na geopolitickom tektonickom zlome. Bude preto dôležité, aby sme **aktívne participovali na globálnej spolupráci demokratických krajín a kultivovali vzťahy s podobne zmýšľajúcimi krajinami tak v euroatlantickom priestore, ako aj za jeho hranicami.**
6. Sfunkčnenie a revitalizácia multilaterálneho systému musí pri zachovaní elementárnych princípov Charty OSN zohľadniť očakávania krajín tzv. globálneho Juhu, ktoré sa hlásia o výraznejší podiel na globálnom rozhodovaní. **Reforma multilateralizmu by sa preto mala primárne týkať mechanizmov spolupráce a fungovania multilaterálnych inštitúcií, nie elementárnych princípov a hodnôt, ktoré boli zadefinované po 2. svetovej vojne.** Ústredným elementom nového multilateralizmu sa musí stať nielen normativita, ale aj posilnenie mechanizmov na vyvodzovanie zodpovednosti za jej porušenie.

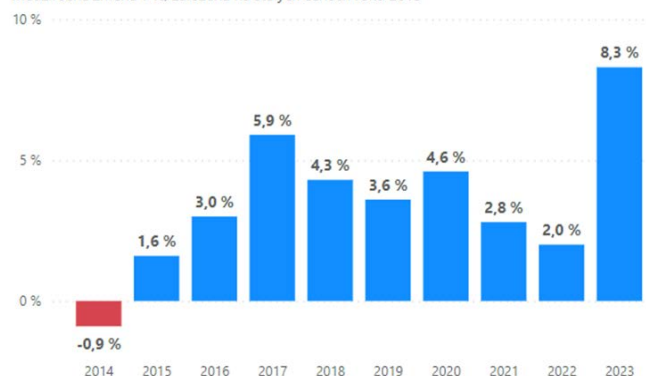
II. HYBNÉ SILY ZMENY⁴

1. Sekuritizácia politík a weaponizácia závislostí

V dôsledku ruskej agresie na Ukrajinu a zintenzívneného geopolitického súperenia vystupuje do popredia oblasť bezpečnosti. Investície štátov do obrany dlhodobo klesali. Zatiaľ čo v 70. rokoch 20. storočia investovali krajiny G20 do obrany priemerne 3,8% HDP, toto číslo kleslo v 21. storočí na úroveň 2,4% HDP.⁵

Obranné výdavky európskych členov NATO a Kanady

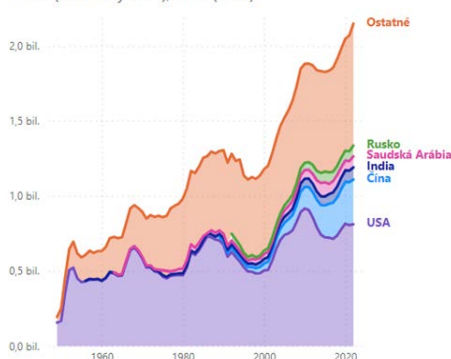
Medziročná zmena v %, založená na stálych cenách roku 2015

Globálne vojenské výdavky od roku 2015 však kontinuálne rastú. Za ostatné desaťročie (2013-2022) sa zvýšili o 19%, výdavky krajín EÚ na obranu stúpili o 31%.⁶ V roku 2022 vojenské výdavky vzrástli o 3,7 % (v reálnych cenách) a dosiahli tak nový vrchol na úrovni 2 240 mld. USD. Vojenské výdavky v kontinentálnej Európe (vrátane Ruska a Ukrajiny) vzrástli v priebehu roka 2022 o 13%, čo predstavuje ich najväčší ročný nárast v období po studenej vojne.^{7,8}

Výdavky na obranu 1949 - 2022

v USD (stále ceny 2021), SIPRI (2023)

Akútnou hrozbou je možnosť nového kola pretekov v zbrojení, vrátane jadrovej oblasti, a to nielen na úrovni svetových, ale aj stredne veľkých, regionálnych mocností.

Technologický pokrok navyše posúva možnosti konfrontácie do nových, často neprebádaných domén, či už v rovine priamej vojenskej konfrontácie, alebo pod jeho hranicou v podobe hybridného pôsobenia. Doterajší priebeh ruskej agresie, ako aj aktivít, ktoré jej predchádzali ukazujú, že weaponizovať (využiť ako nástroj konfliktu, resp. vplyvového pôsobenia) možno prakticky čokoľvek (energetika, potravinová bezpečnosť, technológie, životné prostredie, migrácia, informačné a dezinformačné pôsobenie, zdravotnícky materiál, prístup k nerastným surovinám a pod.). Ak boli rôzne formy zdrojovej, či technologickej závislosti v predchádzajúcom období posudzované predovšetkým cez ich hospodársko-finančný rozmer, vo svetle ostatného vývoja budú čoraz viac vnímané cez bezpečnostný aspekt ich zneužitelnosti.

2. Vývoj na Ukrajine

Agresia Ruska proti Ukrajine vážne podkopala európsku aj globálnu bezpečnostnú architektúru a má zásadný presah na svetovú ekonomiku, energetiku a geopolitiku.⁹ Európa znížila oproti roku 2021 dovoz plynu z Ruska o 80%¹⁰, podiel Ruska na dodávkach ropy klesol o 27 percentuálnych bodov (na celkové 2%), o 9 percentuálnych bodov klesol podiel na dovoze hnojív a ocele, vývoz z EÚ do Ruska klesol o 61%, dovoz sa prepadol o 84%.¹¹ Masívne porušovanie medzinárodného práva a ľudských práv zo strany Ruska, naň nadväzujúci rozsiahly sankčný režim (na Rusko je v súčasnosti uvalených viac sankcií než na všetky ostatné sankcionované režimy dohromady¹²) a vysoká miera animozity a nedôvery (Rusko vníma ako partnera iba pätina európskej populácie¹³) robí návrat k status quo ante prakticky nemožným.

Akýkoľvek výsledok ruskej agresie bude mať zásadný dopad na ďalší vývoj medzinárodných vzťahov a bezpečnosti. Úspešná zmena hraníc za pomoci sily by vytvorila nebezpečný

⁴ Hybné sil y zmeny (angl. change drivers) predstavujú významné fyzické alebo spoločenské faktory a trendy, ktoré formujú budúcu dynamiku a môžu potenciálne významne ovplyvniť danú skúmanú oblasť. Hybné sil y zmeny spôsobujú významné zmeny skúmaného systému v časovom horizonte 10-15 rokov. Sú to sil y, ktoré naznačujú smerovanie zmeny – sú prítomné vo všetkých scenároch budúceho vývoja, avšak v každom zo scenárov môžu mať rôzny dopad.

⁵ <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/1f628002-en/index.html?itemId=/content/publication/1f628002-en#section-d1e627-37ed2a2086>

⁶ <https://eda.europa.eu/docs/default-source/brochures/eda---defence-data-2021---web---final.pdf>

⁷ <https://www.sipri.org/media/press-release/2023/world-military-expenditure-reaches-new-record-high-european-spending-surges>, údaje sú v bežných cenách

⁸ Zdroj grafu: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2023/7/pdf/230707-def-exp-2023-en.pdf

⁹ <https://www.imf.org/en/Blogs/Articles/2022/03/15/blog-how-war-in-ukraine-is-reverberating-across-worlds-regions-031522>

¹⁰ Vlastné výpočty, zdroj dát: <https://www.bruegel.org/dataset/european-natural-gas-imports>

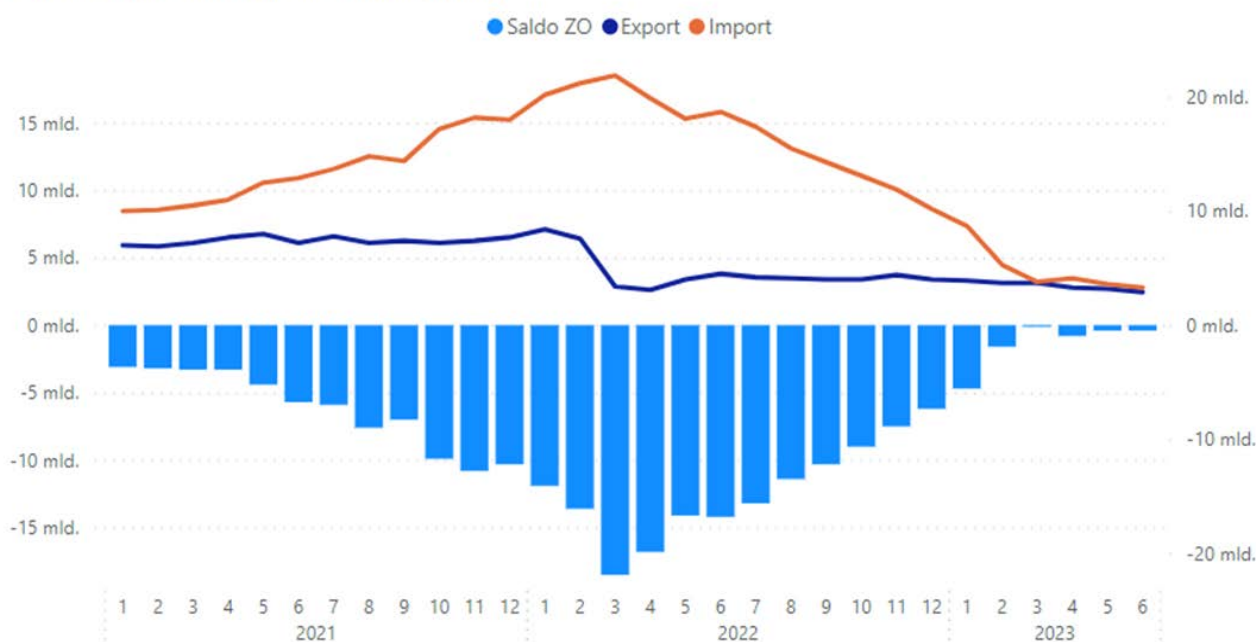
¹¹ https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?oldid=558089#Latest_developments

¹² <https://www.statista.com/chart/27015/number-of-currently-active-sanctions-by-target-country/>

¹³ <https://ecfr.eu/publication/keeping-america-close-russia-down-and-china-far-away-how-europeans-navigate-a-competitive-world/>

Vývoj zahraničného obchodu EÚ s Ruskou federáciou v rokoch 2021 - 2023

Eurostat (v mld. EUR), údaje sú sezónne upravené

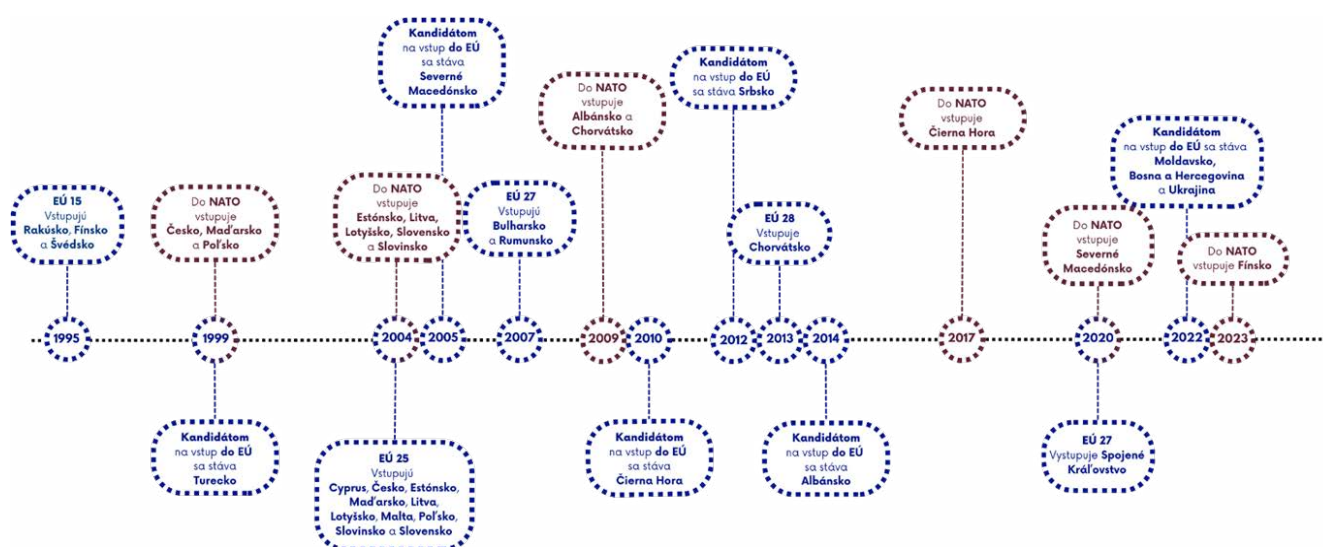
precedens, pričom prípadné ruské víťazstvo by malo zásadné deštruktívne dopady na medzinárodné usporiadanie, ako aj multilaterálny systém v jadre s OSN. Úspech autokratického režimu v konflikte s demokratickou Ukrajinou by povzbudil revizionistické sily, oslabil spoluprácu demokratických krajín a vážne oslabil globálnu bezpečnosť. Konflikt sa navyše odohráva v priamom susedstve Slovenska a jeho výraznejšia eskalácia by mohla priamo ohroziť našu bezpečnosť. Prípadná dlhotrvajúca vojna a neistota ďalej prispieje k prebiehajúcej fragmentácii svetového hospodárskeho a politického poriadku – iba fragmentácia globálneho obchodu, ku ktorej ruská agresia výrazne prispieva, by mohla v dlhodobom horizonte spôsobiť škody až do výšky 7% globálneho HDP.¹⁴

Obhájenie suverenity a nezávislosti Ukrajiny bude mať naopak významný pozitívny dopad na globálnu, ako aj

regionálnu dynamiku. Víťazstvo Ukrajiny dá silný impulz pre regionálnu aj európsku integráciu, hospodársko-investičnú dynamiku v strednej a východnej Európe, posilní väzby medzi demokraciami a utlmí autoritárske a revizionistické tendencie.

3. Rozširovanie EÚ a NATO a súvisiace reformy

Agresia Ruska voči Ukrajine viedla k oživeniu rozširovacieho procesu v EÚ aj NATO. Obe organizácie zároveň prechádzajú adaptáciou na zmeny v bezpečnostnom prostredí. V EÚ sa posilňuje bezpečnostno-obranná dimenzia s dôrazom na väčšiu kapacitu konať autonómne, kým NATO zohľadňuje potrebu posilnenia svojej politickej dimenzie a globálnejšieho

¹⁴ <https://www.un.org/development/desa/dpad/publication/world-economic-situation-and-prospects-march-2023-briefing-no-170/>

náhľadu na dianie. Obe organizácie reagujú na dôsledky zmeny klímy, nové domény mocenského súperenia (vesmír, kyberpriestor), či význam zachovania technologickej prevahy.

Zatiaľ čo v podmienkach NATO ide primárne o bezpečnostné otázky, v podmienkach EÚ je korelátom rozširovania otázka prehlbovania integrácie, reformy rozhodovacích štruktúr, zabezpečenia financovania jej politik a v neposlednom rade posilnenie jej strategickú autonómie. V oboch organizáciách je súčasne kľúčovou otázkou problematika zachovania jednoty, kohézie rozhodovania a akcieschopnosti v podmienkach rozšíreného členstva.

Rozšírenie EÚ, ako aj NATO sa bude zásadne dotýkať aj SR, predovšetkým z dôvodu integračných aspirácií bezprostredného suseda - Ukrajiny, ktorá sa môže stať šiestym najväčším štátom EÚ (resp. jednou z piatich najväčších armád NATO).¹⁵ EÚ rozšírená o Ukrajinu by sa stala globálnou potravinovou supervelmocou ovládajúcou 30% svetovej produkcie obilia.¹⁶

4. Geopolitická fragmentácia a preskupovanie moci

Geopolitické, ekonomické a technologické zmeny prispievajú k fragmentácii medzinárodného systému, vytváraniu sfér vplyvu a proliferácii regionálnych zoskupení, združujúcich podobne zmýšľajúcich krajín, ktoré prehľbujú vzájomnú politickú, bezpečnostnú a ekonomickú spoluprácu.

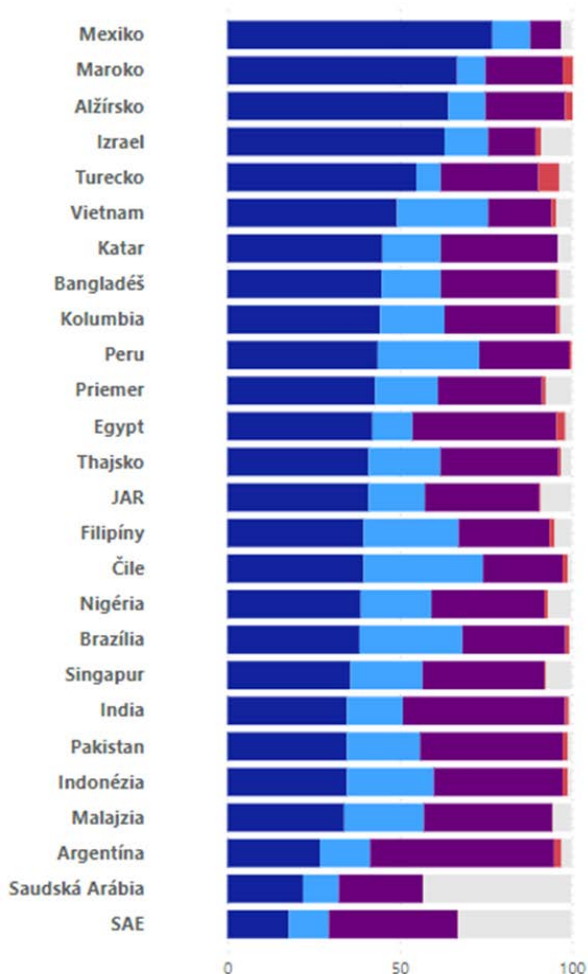
Otázkou ostáva, či a v akej forme sa tieto zóny (klastre) ustália, do akej miery budú uzatvorené a aký to bude mať vplyv na globálnu spoluprácu v kriticky dôležitých otázkach (klíma, nastavenie štandardov, princípov a pravidiel medzinárodného práva, bezpečnostná spolupráca, funkčnosť multilaterálneho systému).

Deliace línie prebiehajú vo viacerých oblastiach, najvypuklejšie je delenie na línii demokracie vs. autokracie, pričom až 70% svetovej populácie (5,4 miliardy ľudí) momentálne žije v nedemokratických režimoch (v roku 2011 to bolo „iba“ 49% svetovej populácie).¹⁷ Na jednej strane sa tak tvorí koalícia krajín pod vedením Číny (a v druhom slede Ruska), ktorá sa snaží na to v politickej rovine využiť primárne formát BRICS a v hospodárskej rovine iniciatívu Pás a cesta (BRI). Na druhej strane spolupráca tzv. politického Západu postupne prekračuje tradičný euroatlantický priestor a nachádza nových spojencov v Indo-Tichomorskom regióne a ďalších oblastiach sveta.

The West is not always the best

Obchod krajín T25 (v %) podľa The Economist

● Západ ● Čína ● Non-Aligned ● Rusko ● Ostatné

Medzi týmito dvoma pólmi sa formuje pomerne široká skupina krajín, ktorá sa usiluje ťažiť z uvedeného súperenia a posilniť svoj geopolitický význam. Tieto krajiny sú označované aj ako tzv. T25 (Transactional 25¹⁸), pričom tieto krajiny tvoria 45% svetovej populácie a 18% globálneho HDP (viac ako celá EÚ).¹⁹ V tejto skupine sa nachádza aj viacero štátov, ktorých cieľom je budovať si status stredne veľkých, regionálnych mocností s potenciálom v strednodobom horizonte sa začleniť do kategórie globálnych mocností.

5. Emancipácia globálneho Juhu

Ostatný geopolitický vývoj zvýraznil dlhodobý rozdiel vo vnímaní hrozieb a nastavenia medzinárodného poriadku medzi krajinami tzv. globálneho Juhu a politického Západu.

¹⁵ <https://carnegieeurope.eu/2023/06/28/overcoming-eu-accession-challenges-in-eastern-europe-avoiding-purgatory-pub-90039>

¹⁶ <https://www.swp-berlin.org/en/publication/ukraines-possible-eu-accession-and-its-consequences>

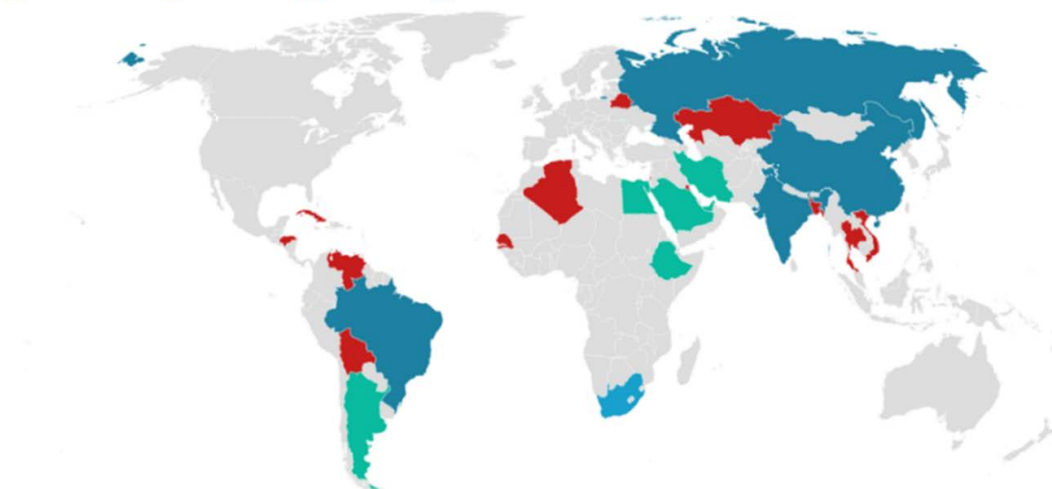
¹⁷ https://v-dem.net/media/publications/dr_2022.pdf

¹⁸ Pojem zavedený týždenníkom The Economist, do skupiny T25 sú zaradené Alžírsko, Argentína, Bangladéš, Brazília, Čile, Egypt, Filipíny, India, Indonézia, Izrael, JAR, Katar, Kolumbia, Malajzia, Maroko, Mexiko, Nigéria, Pakistan, Peru, Saudská Arábia, Singapur, Spojené Arabské Emiráty, Thajsko, Turecko a Vietnam.

¹⁹ <https://www.economist.com/international/2023/04/11/how-to-survive-a-superpower-split>

Rozširovanie BRICS

■ Zakladajúci člen ■ Člen od 2010 ■ Člen od 2024 ■ Uchádzač o členstvo

Map: MZVEZ • Created with Datawrapper

Globálny Juh²⁰ zahŕňa takmer 4/5 svetovej populácie a dve tretiny členov OSN, tvorí však len necelých 40% svetového HDP²¹. To sa však nedostatočne odráža v zastúpení v medzinárodnom systéme (najvýraznejšie v BR OSN). Aj pod vplyvom pandémie COVID-19 (nedostatočná distribúcia vakcín do chudobných krajín), či dlhodobých fenoménov (postkolonializmus, finančné problémy, rozdielny pohľad na ľudské práva, otázka sankčných režimov a i.) vzťahy medzi rozvojovými a rozvinutými krajinami ostávajú napäté. Tieto faktory sa odrážajú aj v prístupe týchto krajín k aktuálnym konfliktom a požiadavkách na kompenzovanie domnelých či skutočných historických krívd.

Geopolitickí systémoví rivali politického Západu využívajú rastúci geoekonomický vplyv globálneho Juhu, a zároveň jeho nespokojnosť s fungovaním globálnych vzťahov na jeho zapojenie do svojich ambícií na zmenu svetového poriadku. Osobitne ruská agresia na Ukrajine podnietila krajiny tzv. globálneho Juhu, aby sa popri tradičnej požiadavke na spravodlivejšiu distribúciu ekonomických zdrojov prihlásili o silnejšie slovo aj pri globálnej delbe politickej moci. Správne pochopenie a uchopenie tejto emancipácie globálneho Juhu bude určujúce pre budúcu podobu globálnej mocenskej rovnováhy.

Krajiny tzv. Transakčnej 25-ky (T25)

Krajiny, ktoré nie sú jednoznačnými spojencami ani Západu ani jeho rivalov

Source: MZVEZ podľa The Economist • Created with Datawrapper

²⁰ Termín globálny Juh bol pôvodne používaný v rozvojovom kontexte a slúžil na označenie chudobných, rozvojových krajín, ktoré boli umiestnené predovšetkým na juh od obratníka Raka. V súčasnosti pojem označuje najmä rozvojové, resp. nízkopríjmové krajiny politicky voľne združené v platformách ako napríklad G 77. Pojem nie je konkrétne geograficky ukotvený

²¹ <https://www.bruegel.org/frst-glance/much-global-south-ukraines-side>

III. SCENÁRE BUDÚCEHO VÝVOJA – POLITICKÁ OBLASŤ²²

Scenár I: Globálna džungľa

V medzinárodnom prostredí narastá potenciál pre vznik konfliktov, krajiny strácajú kontrolu nad globálnym dňaním v dôsledku rozkladu multilateralizmu a poriadku založeného na pravidlách, ako aj nezvládnutého nástupu nových technológií. Dochádza k pretekcom v zbrojení, proliferácii jadrových zbraní a rozkladu strategickkej stability. Princíp vzrchovej rovnosti štátov nie je dodržiavaný, medzinárodný systém je atomizovaný, presadzujú sa silové riešenia. Hodnotové väzby a ideologická spriaznenosť ustupujú realpolitike, mocenským nástrojom a formovaniu zón vplyvu. Medzi krajinami vládne atmosféra nedôvery, rastie počet hrubých porušení medzinárodného práva. Nedostatok dôvery neumožňuje krajinám čeliť spoločným výzvam, svet sa nedokáže zhodnúť na spoločných prioritách, dezintegrácia a neregulovanosť sa stávajú hlavnými atribútmi medzinárodného systému. Multilaterálne orgány sú paralyzované, alebo čelia marginalizácii.

Vývoj vojny na Ukrajine diktuje dianie v Európe. Ukrajina sa vojensky a ekonomicky vyčerpá, je dotlačená do nevýhodného prímeria a zostáva fragmentovaná. Bielorusko je de facto pohltené Ruskom, v Moldavsku sa k moci opäť dostanú proruské sily. Rusko má zásadný vplyv na podobu novej bezpečnostnej architektúry Európy, testuje odolnosť a odhodlanosť NATO, destabilizuje Balkán a snaží sa o vytvorenie nárazníkového pásma v strednej a východnej Európe a o zvýšenie vplyvu v južnom susedstve EÚ. USA zaťažené rastom napätia vo východnej Ázii limitujú svoju prítomnosť v Európe. Napriek tomu NATO ostáva tmelom transatlantickej spolupráce. Európa je však nútená výrazne zvýšiť výdavky na obranu na úkor iných priorit.

Na úrovni EÚ dochádza k nezhodám v otázkach delby kompetencií medzi EÚ a národnými štátmi, financovania a riadenia inštitúcií. Reformné procesy stagnujú, rozširovací proces kolabuje. EÚ je nejednotná dovnútra a zraniteľná navonok, čo ju marginalizuje na globálnej úrovni. Vývoj smeruje k čoraz voľnejšej únii („ever looser Union“). Na čele viacerých krajín sú populistické vlády, tradičné strany výrazne oslabia aj vo voľbách do Európskeho parlamentu. Vo

viacerých krajinách silnejú hlasy za odchod z EÚ a rastie tiež podpora pre pro-ruské sily, presadzujúce vystúpenie z NATO a orientáciu na Rusko. Krajiny východnej Európy a západného Balkánu sú zónou nestability.

Globálna nestabilita sa prejavuje zvýšenou mierou migrácie, rastom chudoby, socioekonomických rozdielov a nespokojnosťou občanov, na čo niektoré vlády reagujú obmedzovaním slobôd a posilňovaním autoritárskych prvkov vládnutia. V regióne Blízkeho východu eskalujú spory do otvoreného konfliktu medzi regionálnymi mocnosťami. Rastie asertivita Číny, ktorá, posmelená postupom Ruska na Ukrajinu, zaútočí na Taiwan, čo vyvolá globálnu krízu ešte väčšiu než agresia proti Ukrajine. Čína otvorene vojensky spolupracuje s Ruskom. USA významne vojensky podporujú Taiwan a ďalšie štáty regiónu.

Implikácie pre SR

Stredná a východná Európa čelí nárastu revizionistických snáh a iredenty. Obyvateľstvo stráca záujem a dôveru v demokratické procesy. K moci sa dostávajú antisystémové sily využívajúce proruský sentiment obyvateľstva. V tomto scenári nie je vylúčené zásadné preformátovanie politického usporiadania a strategického smerovania SR. Posilnia sa hlasy spochybňujúce členstvo SR v EÚ a NATO, úvahy o odchode z integračných zoskupení sa stanú témou politického „mainstreamu“. Absencia zahraničnopolitického konsenzu spôsobí, že každé voľby budú rozhodovať o zahraničnopolitickom kompase krajiny.

Scenár II: The Age of Unpeace²³

Bezpečnostné prostredie charakterizujú globálne vzťahy, nachádzajúce sa na pomedzí vojny a mieru. Ozbrojený konflikt je spojený s vysokou mierou rizika, krajiny sa preto viac uchylujú k hybridnému pôsobeniu, konvenčné spôsoby vedenia boja sú limitované a využívané len ako krajná možnosť. Krajiny za použitia nátlakových nástrojov využívajú bezpečnostné a ekonomické závislosti a zraniteľnosti svojich súperov na presadzovanie svojho vplyvu. Na globálnej scéne dochádza k fragmentácii, pričom sa vytvoria dva

²² Scenáre v procese strategického skúmajú možnú budúcnosť, ktorá sa považuje za najpravdepodobnejšiu, nie sú predpoveďou, ani prognózou. Predstavujú skôr simulácie alternatívnych budúcností a interakcií medzi hybnými silami zmeny. Sú hodnovernými a zároveň imaginatívnymi opismi toho, ako sa môže budúcnosť vyvíjať. Scenáre pomáhajú vyjasniť a testovať predpoklady o budúcnosti a identifikovať potenciálne výzvy a príležitosti.

²³ Pôvodne termín (dosl. obdobie nemieru) použitý britským politológom Markom Leonardom. Podľa Leonarda bude nastávajúce obdobie charakterizované stavom permanentného (neozbrojeného) konfliktu/pnutia, v ktorom budú krajiny na dosiahnutie svojich cieľov namiesto vojenskej sily používať nevojenské nástroje.

veľké mocenské bloky pod vedením US a Číny (demokracie vs. autokracie) – oba bloky sa snažia presadiť svoj vplyv v nezúčastnených krajinách v Afrike, Latinskej Amerike a v Ázii, kde zároveň rastie vplyv regionálnych lídrov, z ktorých najmä India má rastúci potenciál ovplyvňovať globálne vzťahy a aspiruje na pozíciu lídra nezúčastnených krajín. Rastie geopolitické napätie v oblastiach bohatých na kľúčové suroviny pre nové technológie – Arktída, subsaharská Afrika, Latinská Amerika. Prehlbuje sa súperenie veľmocí o dominanciu vo vesmíre.

Ruská agresia na Ukrajinu dospeje do patovej situácie, dochádza k rozdeleniu Ukrajiny a zamrznutiu konfliktu. Vytvára sa nová železná opona naprieč východnou Európou. Postupne sa oslabuje jednota Západu pri podpore Ukrajiny. Geopolitická situácia (oslabené Rusko, fragmentovaná Európa) vytvorí priaznivé podmienky pre rast veľmocenského postavenia Číny. Rusko sa od autokracie posúva smerom k diktatúre, ktorá korozívne pôsobí v Európe.

Nedarí sa zreformovať OSN a ďalšie multilaterálne organizácie. Do popredia sa dostávajú neformálne, minilaterálne zoskupenia (G7, G20, BRICS, QUAD a ďalšie). S cieľom vyvážiť šírenie moci autokracií sa prehľbuje spolupráca demokracií. Naprieč kontinentmi vzniká platforma demokracií, ktorá čoraz intenzívnejšie prepája euroatlantický priestor so spriaznenými partnermi za jeho hranicami, najmä v indo-tichomorskom priestore. V Európe sa zúži priestor na politickú a vojenskú neutralitu krajín, čo zároveň vedie k rastúcej polarizácii. V EÚ sa vytvára úzke jadro krajín, ktoré akcelerujú reformy EÚ. Krajiny EÚ, ktoré nie sú súčasťou užšieho jadra, sa spolu so susedstvom EÚ, kde stagnuje rozširovací proces, ocitajú v šedej zóne globálneho vplyvového pôsobenia veľmocí.

Implikácie pre SR

SR sa ocitá na hranici geopolitického „tektonického“ zlomu – novej Železnej opony a vo výraznejšej miere je terčom hybridného pôsobenia nepriateľských aktérov. Absentujú kľúčové reformy. Klesá miera odolnosti spoločnosti voči hybridnému pôsobeniu. Krajina ostáva zahraničnopoliticky nejednotná s nízkou mierou dôvery v inštitúcie. Politická scéna je fragmentovaná. Zahraničná politika krajiny osciluje medzi príslušnosťou k jadrú, resp. periférii EÚ – SR nedokáže dlhodobo stabilizovať svoje strategické smerovanie, absentuje jednotná vízia smerovania krajiny.

Scenár III: Nové geopolitické equilibrium

Dochádza k revitalizácii multilateralizmu a medzinárodného poriadku založeného na pravidlách v jadre so zreformovanou OSN. Spružnia sa procesy v BR OSN, multilaterálny systém sa stáva viac geograficky reprezentatívny a inkluzívny. Rusko neuspje so svojimi zámermi nielen na Ukrajine, ale ani pri presadzovaní svojej globálnej vízie založenej na zónach vplyvu a podkopaní poriadku založeného na pravidlách. Politicky, ekonomicky a vojensky vyčerpané Rusko nastúpi na cestu politickej transformácie, uzatvára sa do seba, stráca vplyv na dianie v Európe a vytvára sa priestor pre vyriešenie zamrznutých konfliktov v jeho okolí.

Prebieha obnova Ukrajiny pod taktovkou EÚ a západných krajín, čo pozitívne vplyva aj na širšie susedstvo EÚ. EÚ aktívne pôsobí v regióne východnej Európy a západného Balkánu, vytvára sa reálna perspektíva na integráciu krajín týchto regiónov do EÚ. Otázkou vstupu do EÚ sa zaoberajú aj niektoré štáty severozápadnej Európy. Zvládnutie kríz pozitívne ovplyvní náladu v EÚ a oslabí populistické prúdy. Európa preberá za seba väčší diel zodpovednosti za vývoj v transatlantickom priestore, čo uvoľňuje ruky USA na aktívnejšie pôsobenie v Indo-tichomorí pri zadržiavaní Číny. Dochádza k posilňovaniu rámcov európskej bezpečnosti. Geopolitické zmeny zvýšia dopyt po revízii základných zmlúv EÚ zameranej na spružnenie rozhodovacieho procesu. Transatlantické spojenectvo rozšíri prehľbená spolupráca v ekonomickej, obchodnej a energetickej oblasti.

Čínu výsledok ruskej agresie odradí od vojenského riešenia v Taiwanskej úžine a v Juhočínskom mori. Prehlbi sa asymetria v rusko-čínskych vzťahoch, pričom sa Rusko degraduje do juniornej a závislej pozície voči Číne s dôrazom na surovinovú zdroje. Čína vystupuje v medzinárodnom priestore v otvorenejšej a kooperatívnejšej pozícii. Paralelne rastie úloha Indie ako ekonomickej a vojenskej mocnosti.

Princípy liberálnej-demokracie globálne netriumfujú, ale získavajú novú atraktivitu. Autoritárske trendy sa ukážu ako dlhodobo neefektívne a sú vo viacerých krajinách zvrátené.

Implikácie pre SR

Úspech Ukrajiny pri obrane svojho územia posilní pozitívne vnímanie demokracie a západného smerovania zahraničnej politiky SR. Obnova Ukrajiny bude znamenať významný impulz pre rozvoj východného Slovenska. Ukrajina sa stane významným like-minded spojencom SR v otázkach regionálnej spolupráce a bezpečnosti vrátane otázky zachovania princípu nemeniteľnosti hraníc silou. Vďaka rozširovaniu sa SR posúva z periférie viac do jadra EÚ a NATO. Výzvou je pokles čistých príjmov z rozpočtu EÚ a otvorenie slovenskej ekonomiky a pracovného trhu dynamickej konkurencii z nových členských krajín Únie.

IV. ODPORÚČANIA

1. Stredná Európa a naše susedstvo

Dekády transformácie a integrácie charakterizované relatívne priaznivým geopolitickým prostredím priniesli hospodársky rast a stabilitu do nášho najbližšieho susedstva.²⁴ Séria svetových a regionálnych kríz od finančnej, energetickej, migračnej, pandemickej, až po agresiu Ruska voči Ukrajine narušili vývoj v strednej a východnej Európe (SVE) a ďalší vývoj regiónu poznačili vysokou mierou neistoty.

V regióne SVE je možné pozorovať viacero nerovnováh a trendov, ktoré môžu mať negatívny vplyv na jeho budúcu stabilitu a prosperitu:

- **Emigrácia a demografické zmeny:** do roku 2050 je prognózovaný pokles počtu obyvateľstva SVE oproti dnešnému stavu v rozmedzí od 5% do 25% (v závislosti od krajiny), množstvo pracovnej sily sa prepadne v rozmedzí 20-40% a dôjde k prudkému starnutiu obyvateľstva. SR patrí ku krajinám, na ktoré bude mať starnutie najväčší ekonomický dopad – do roku 2050 bude HDP Slovenska vplyvom starnutia populácie až o 40% nižší v porovnaní so základným scenárom neberúcim do úvahy starnutie obyvateľstva.²⁵
- **Ekonomické zmeny:** v najbližšej dekáde dôjde k štrukturálnym zmenám ekonomík, ktoré budú spôsobené zelenou, technologickou a energetickou tranzíciou, pričom región SVE je výrazne ohrozený automatizáciou, osobitne SR²⁶. Spomaľuje sa konvergencia so západnými krajinami EÚ, navyše je potrebné očakávať čoraz menší objem zdrojov zo spoločných fondov EÚ.
- **Spoločenské nerovnováhy:** obyvateľstvo regiónu SVE je výrazne viac náchylné veriť dezinformáciám než obyvatelia západnej Európy (napr. nižšia miera vakcinácie proti ochoreniu Covid-19²⁷) a má nízku mieru dôvery vo verejné inštitúcie²⁸. Okrem toho je pre región SVE charakteristická aj vysoká miera vnímania korupcie v porovnaní s krajinami západnej Európy²⁹.
- **Demokracia, právny štát:** úroveň demokratického vládnutia v regióne SVE upadá nepretržite od roku 2004, pričom len 6 krajín regiónu je možné označiť za konsolidované demokracie (okrem SR, aj Česko, Slovinsko a tri pobaltské štáty)³⁰.

- **Regionálne pnutia:** záťaž predstavuje jatrenie historizujúcich krívd, šírenie animozít, revizionizmu a tendencie k nacionalizmu, ktorých pásmo sa tiahne od regiónu SVE, cez Balkán až do východného Stredomoria. Efekty týchto pnutí prehľbuje malígny vplyv externých (autokratických) aktérov, ktorí využívajú tieto napätia na presadenie svojich vlastných expanzionistických, resp. revizionistických zámerov. Táto suma pnutí by v prípade negatívneho vývoja mohla vyústiť do neželaného kaskádového efektu.
- **Rozširovanie EÚ a NATO:** významný dopad na regionálnu dynamiku bude mať úspech, resp. prípadný neúspech procesu rozširovania EÚ a NATO, a s tým súvisiace zmeny inštitucionálneho a rozpočtového nastavenia týchto integračných zoskupení, s potenciálne vysokou citlivosťou práve pre región SVE, ktorý je dominantne tvorený čistými príjemcami z rozpočtu EÚ.
- **Budúcnosť EÚ:** otázka budúcej podoby európskej integrácie bola dočasne utlmená v dôsledku pandémie a ruskej agresie na Ukrajinu, keď vyvrcholenie Konferencie o budúcnosti EÚ zatienila ruská agresia proti Ukrajine. Otázka budúcnosti EÚ sa však už vrátila do popredia politického záujmu, pričom deliaca línia medzi zástancami medzivládneho (suverenistického) prístupu a komunitárneho, prípadne federatívneho prístupu pôjde aj naprieč spoločnosťami v strednej a východnej Európe.

Odporúčania:

Udržanie relevantnosti a funkčnosti EÚ a NATO a nášho členstva v nich predstavuje základ bezpečnosti a stability SR. Prípadný krízový vývoj v EÚ a NATO by výrazne negatívne zasiahol SR, naše susedstvo a širší región. SR musí konzistentne oponovať revizionistickým snahám v regióne SVE a Balkánu, bez ohľadu na ich pôvod a nositeľa. SR by preto mala:

- » aktívne prispievať k reformným procesom v EÚ a NATO s cieľom posilniť ich funkčnosť a efektivitu;
- » presadzovať myšlienku rozširovania európskych štruktúr ako geopolitickej, nielen ekonomicko-právnej otázky, a to nielen z hľadiska rozširovania členstva samotnej EÚ, ale aj eurozóny a Schengenského priestoru;

²⁴ <https://www.oecd.org/publications/enhancing-regional-convergence-in-the-european-union-253dd6ee-en.htm>

²⁵ <https://www.imf.org/en/Publications/Departmental-Papers-Policy-Papers/Issues/2019/07/11/Demographic-Headwinds-in-Central-and-Eastern-Europe-46992>

²⁶ <https://www.oecd.org/future-of-work/reports-and-data/what-happened-to-jobs-at-high-risk-of-automation-2021.pdf>

²⁷ <https://www.statista.com/statistics/1196071/covid-19-vaccination-rate-in-europe-by-country/>

²⁸ <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2872>

²⁹ <https://www.transparency.org/en/cpi/2022>

³⁰ https://freedomhouse.org/sites/default/files/2023-05/NIT_2023_Digital.pdf

- » podporovať procesy, ktoré pripraví nielen kandidátske krajiny, ale aj samotnú EÚ na rozširovanie v našom susedstve a dbať na reformný, hodnotový, právny, a ekonomický rozmer rozširovania EÚ;
- » investovať do kultivácie vzájomných vzťahov v našom susedstve a byť otvorená novým partnerstvám. V súvislosti s agresiou Ruska voči Ukrajine rastie význam Poľska, ale aj Rumunska. Perspektívu na prehĺbenie spolupráce ponúka aj Slovinsko či pobaltské krajiny, ktoré sa profilujú ako hodnotovo a politicky blízke štáty;
- » kriticky prehodnocovať existujúce regionálne formáty spolupráce, ktorých je SR členom z hľadiska ich prínosu pre národné záujmy a európsku integráciu.

2. Ukrajina

Ukrajina je najväčším susedom SR, spolupráca s ktorým dlhodobo zaostávala za jej potenciálom. Budúcnosť Ukrajiny zásadne ovplyvní aj budúcnosť SR, európsku bezpečnosť a medzinárodný poriadok.

V ekonomickej oblasti dosahuje obchodná výmena SR s Ukrajinou vyššie hodnoty, než obchodná výmena SR s celým priestorom západného Balkánu, ako aj s ostatnými krajinami východnej Európy. Ak by sme od vzájomného obchodu s Ruskom odrátali energetické suroviny, Ukrajina predstavuje objemovo rovnakého obchodného partnera ako Rusko³¹. Investície SR na Ukrajinu dosahujú približne 100 mil. EUR – trojnásobok našich investícií v Rusku, dvojnásobok investícií v Číne³². Napriek uvedenému, intenzita ekonomickej spolupráce s Ukrajinou výrazne zaostáva za ostatnými susedmi, čo je do značnej miery spôsobené integráciou našich susedov do jednotného trhu EÚ.

Eventuálna integrácia Ukrajiny do EÚ, ako aj obnova Ukrajiny po skončení ruskej agresie predstavujú historicky jedinečnú príležitosť pre dosiahnutie zaostávania slovensko-ukrajinských vzťahov za ostatnými susedmi SR. Najmä obnova Ukrajiny (ktorá by podľa aktuálnych odhadov mala stať približne 400 mld. EUR³³) predstavuje jedinečnú príležitosť pre ukrajinsko-slovenské vzťahy a ekonomický rozvoj, predovšetkým východných regiónov Slovenska.³⁴

Okrem ekonomických vzťahov predstavuje Ukrajina významného partnera aj v oblasti bezpečnosti,

pôdohospodárstva, energetiky, dopravy, ale aj regionálneho rozvoja s blízky pohľadom na viaceré významné regionálne a globálne témy. V bezpečnostnej oblasti predstavuje veľký potenciál oblasť asistencie pri reforme bezpečnostného sektora a povojnovej transformácie Ukrajiny. Pred Ukrajinou stoja obrovské výzvy vo forme odmínovania územia, integrácie separatistických území, odzbrojenia a demobilizácie armády, ako aj prechodu na mierovú ekonomiku. Skúsenosti ukrajinskej spoločnosti a verejného sektora z obdobia vojny vytvárajú priestor na spoluprácu v oblastiach krízovej pripravenosti, spoločenskej odolnosti a mobilizácie zdrojov a kapacít.

V oblasti pôdohospodárstva patrí Ukrajina k najväčším globálnym producentom obilnín a krajinám s najväčšou výmerou ornej pôdy na svete (33 mil. ha³⁵; rozloha ornej pôdy v celej EÚ je 98 mil. ha³⁶). V roku 2021 tvoril export plodín až 41% celkového exportu Ukrajiny, pričom agrosektor zamestnáva až 14% ukrajinskej pracovnej sily.³⁷ Popri rizikách spojených s možným konkurenčným tlakom ukrajinských agrokomodít poskytuje ukrajinský agrosektor nezanedbateľný potenciál pre spoluprácu a potravinovú bezpečnosť SR, za predpokladu včasného a koncepčného uchopenia rizík aj príležitostí.

V oblasti energetiky existuje potenciál pre posilnenie integrácie Ukrajiny do spoločnej európskej energetickej siete a posilnenie pozície krajiny ako exportéra elektriny do EÚ.³⁸ Obmedzujúcim faktorom je nestabilita ukrajinskej prenosovej siete v dôsledku vojenských aktivít na jej území. Energetika však tvorila pred vojnou 17% HDP Ukrajiny a vysoký potenciál pre Ukrajinu, ako aj EÚ, predstavuje predovšetkým oblasť obnoviteľných zdrojov.³⁹ Ukrajina má momentálne nainštalovaných približne 6,5 GW obnoviteľných zdrojov a produkuje celkovo 60 GW elektrickej energie (SR v r. 2021 mala celkový inštalovaný výkon 7,7 GW⁴⁰). Potenciál výroby elektriny na Ukrajinu je však až 667 GW, z toho až 37% by mohlo pochádzať z veterných elektrární na mori.⁴¹ Ukrajina preto môže hrať významnú úlohu pri plnení klimatických záväzkov EÚ, pričom takmer celý jej potenciál v oblasti veternej energie z mora sa rovná výkonu offshore elektrární, ktorý plánuje EÚ inštalovať do r. 2050. Na vysoký potenciál obnoviteľnej energie je naviazaný aj potenciál výroby zeleného vodíka – v roku 2030 by Ukrajina mohla dodávať do EÚ približne 12% jej spotreby vodíka⁴². Slovensko by mohlo profitovať z transportu zeleného vodíka na západ – plánovaný Central European Hydrogen Corridor by mohol ročne prepraviť

31 https://www.sfpa.sk/wp-content/uploads/2022/02/Ukrajina_web-6.pdf

32 <https://nbs.sk/statisticke-udaje/statistika-platobnej-bilancie/priame-zahranicne-investicie/>

33 <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2023/03/23/updated-ukraine-recovery-and-reconstruction-needs-assessment>

34 <https://www.sfpa.sk/zppost/spolupraca-s-ukrajinou-by-mohla-priniesť-aj-rozvoj-nemocníc-a-podnikania/>

35 <https://www.oaklandinstitute.org/sites/oaklandinstitute.org/files/takeover-ukraine-agricultural-land.pdf>

36 https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Agri-environmental_indicator_-_cropping_patterns&oldid=457657

37 <https://www.fas.usda.gov/sites/default/files/2022-04/Ukraine-Factsheet-April2022.pdf>

38 <https://energysecurityua.org/news/how-did-ukraine-synchronize-with-the-eu-s-power-system-and-why-is-it-important-for-the-country-s-energy-security/>

39 <https://wiiw.ac.at/rebuilding-ukraine-s-infrastructure-after-the-war-dlp-6621.pdf>

40 Z toho 0,88 GW obnoviteľných zdrojov a 2,5 GW vodnej energie, zdroj: <https://www.sepas.sk/media/6115/rocnka-sed-2021.pdf>

41 <https://www.globsec.org/what-we-do/publications/renewable-energy-ukraine-solution-european-energy-security-and-shifting-eu>

42 https://www.energypartnership-ukraine.org/fileadmin/user_upload/ukraine/media_elements/Green_Hydrogen_in_Ukraine.pdf

až 1,5 mil. ton suroviny.⁴³ Okrem kapacity potrubnej prepravy je nezanedbateľná aj ukrajinská kapacita skladovania plynu. Krajina v súčasnosti disponuje najväčšou kapacitou plynových zásobníkov v Európe⁴⁴. Nezanedbateľný potenciál predstavuje aj spolupráca v oblasti ťažby nerastných surovín. Ukrajina disponuje až 5% globálnych zásob nerastných surovín, pričom má najväčšie ložiská titánu, uránu, mangánových rúd, grafitu a železa v Európe.⁴⁵

V oblasti regionálneho rozvoja bude pre SR kľúčovým predovšetkým región Zakarpatska, cez ktorý prebieha veľká časť vzájomnej interakcie. Základným predpokladom, aby regióny na oboch stranách spoločnej hranice mohli benefitovať z cezhraničnej spolupráce je posilnenie existujúceho dopravného spojenia a infraštruktúry. Už v období pred agresiou Ruska proti Ukrajine bola sieť hraničných priechodov výrazne poddimenzovaná, rozvoj tejto infraštruktúry by preto pozitívne ovplyvnil vzájomnú interakciu.⁴⁶ Príležitosť okrem cestnej dopravy ponúka aj železničná doprava. V nadväznosti na aktualizáciu európskej dopravnej siete TEN-T z júla 2022 by časť zakarpatskej železničnej siete mohla byť v budúcnosti začlenená do európskeho železničného koridoru a prebudovaná na štandardný európsky rozchod, čo by prinieslo významný impulz do ekonomickej dimenzie našich vzťahov.⁴⁷

Odporúčania:

Obnova Ukrajiny predstavuje pre SR jedinečnú príležitosť a zároveň výzvu nielen pre bilaterálne vzťahy a regionálnu stabilitu ale pre rozvoj samotnej SR. Je preto dôležité, aby SR:

- » urobila maximum preto, aby ruský revizionizmus na Ukrajinu neuspel;
- » poskytla Ukrajine, pri dodržaní stanovených podmienok, maximálnu podporu pri jej integrácii do EÚ a NATO;
- » pripravila komplexnú koncepciu pre rozvoj multidimenzionalnej bilaterálnej spolupráce s Ukrajinou, ktorá by sledovala líniu postupného posunu od koncepcie pomoci Ukrajine smerom k strategickému partnerstvu pri rešpektovaní rôznych scenárov budúceho vývoja;
- » vyčlenila adekvátne personálne a finančné zdroje pre komplexný a dlhodobý rozvoj bilaterálnych vzťahov s Ukrajinou, aby rozvoj vzájomných vzťahov mal popri politickej podpore aj reálnu personálnu-materiálnu bázu.

Výhodou SR je aj silné personálne zastúpenie našich expertov v dôležitých medzinárodných štruktúrach (EÚ,

OBSE) venujúcich sa agende Ukrajiny, znalosť prostredia a popri geografickej aj kultúrno-jazykovej blízkosti. To vytvára predpoklady aby SR popri rozvoji bilaterálnych vzťahov ako nadväzku ponúkala aj možnosť sprostredkovania spolupráce a účasti na obnove Ukrajiny aj pre tretie krajiny.

3. Sekuritizácia

Agresia Ruska proti Ukrajine predstavuje zásadný geopolitický otras s ďalekosiahlymi dôsledkami pre Európu a širšie medzinárodné spoločenstvo. Do centra pozornosti vlád a spoločnosti sa významnou mierou dostáva bezpečnostné hľadisko. Agresia zostrila percepciu hrozby zo strany Ruska a viedla k zvýšeniu tempa nárastu obranných výdavkov vo viacerých štátoch. Na samite NATO vo Vilniuse bol prijatý záväzok investovať do obrany minimálne 2% HDP na permanentnom základe.

Nárast obranných výdavkov v rokoch 1999-2021 (%)⁴⁸

EÚ	19,7 %
Eur. členovia NATO + Kanada	22%
USA	65,7 %
Rusko	292 %
Čína	592 %

Dosiahnuť 2% cieľ výdavkov na obranu plánuje v roku 2023 11 krajín NATO⁴⁹, pričom v blízkej budúcnosti plánujú pobaltské krajiny do obrany investovať 3% HDP a Poľsko až 4% HDP.⁵⁰ Okrem navýšenia investícií do obrany dochádza aj k štrukturálnym zmenám a väčšiemu dôrazu na všestrannosť obranného komplexu, ktorý sa po dekádach prevládajúcich nekonvenčných hrozieb musí adaptovať na opätovnú prítomnosť veľkého konvenčného konfliktu v bezprostrednom susedstve EÚ a NATO.

Európa dopláca na nedostatočne konsolidovaný obranný sektor, podfinancovanie obrany a slabú vzájomnú spoluprácu. Zaošťovanie Európy v obranných kapacitách je do veľkej miery spôsobené poklesom výdavkov po skončení studenej vojny, a zároveň škrtmi v dôsledku globálnej finančnej krízy v roku 2008. Kým HDP EÚ dosiahol úroveň pred finančnou krízou v roku 2013, obranné výdavky až v roku 2018,⁵¹ pričom celkové škrti v obranných výdavkoch medzi rokmi 2008-2018 dosiahli 180 mld. EUR (t. j. suma vo výške celkových ročných obranných výdavkov členských krajín EÚ v roku 2018). Nedostatočná úroveň spolupráce, neefektívnosť a duplikácie

⁴³ <https://www.cehc.eu/cehc-project/>

⁴⁴ <https://www.energymonitor.ai/policy/market-design/how-ukraine-could-be-key-to-eu-clean-energy-ambitions/?cf-view&cf-closed>

⁴⁵ <https://ukrainetrek.com/about-ukraine-nature/ukraine-natural-resources>

⁴⁶ https://www.sfp.sk/wp-content/uploads/2022/02/Ukrajina_web-6.pdf

⁴⁷ https://transport.ec.europa.eu/system/files/2023-07/Integration_of_the_UAMD_railway_system_into_the_EU_transport_system.pdf

⁴⁸ https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:c0a8dcda-d7bf-11ec-a95f-01aa75ed71a1.0001.02/DOC_1&format=PDF

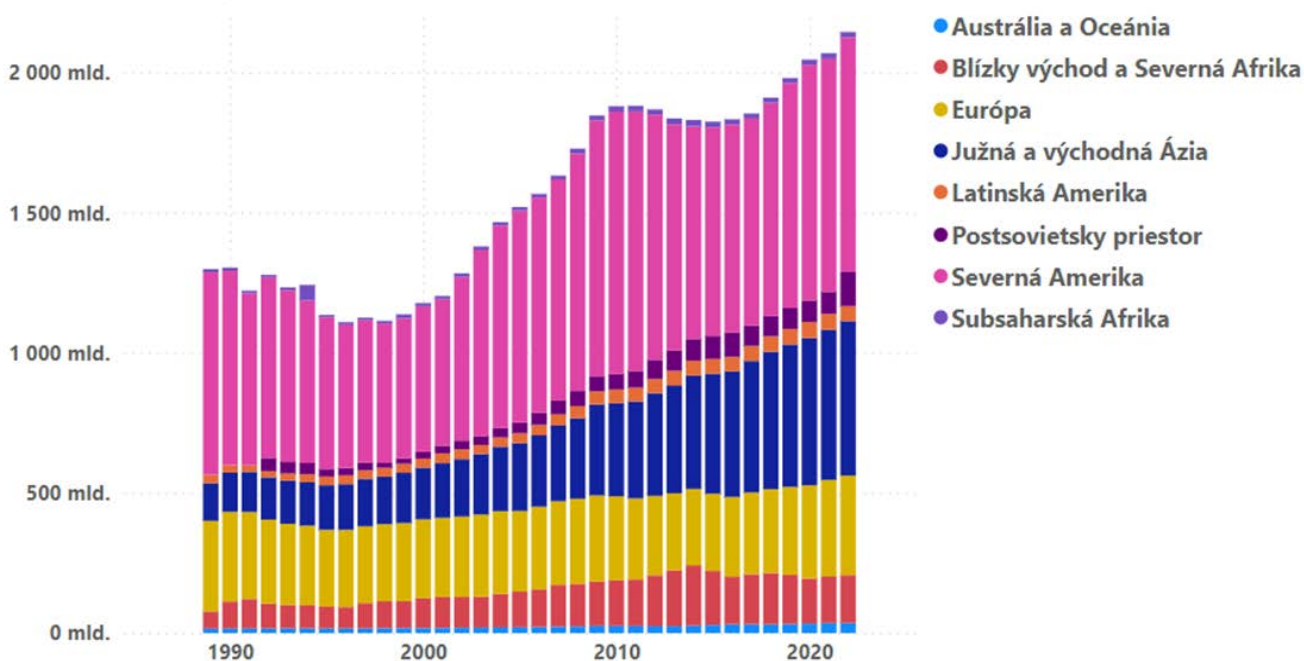
⁴⁹ https://www.nato.int/nato_static_files2014/assets/pdf/2023/7/pdf/230707-def-exp-2023-en.pdf

⁵⁰ <https://www.economist.com/europe/2023/05/07/europe-is-struggling-to-rebuild-its-military-clout>

⁵¹ <https://eda.europa.eu/docs/default-source/brochures/eda---defence-data-report-2019-2020.pdf>

Výdavky na obranu 1989 - 2022

V USD, stále ceny roku 2021, SIPRI (2023)

medzi krajinami EÚ spôsobujú straty až do 100 mld. EUR ročne.⁵² Iba 18% armádnych investícií vykonávajú armády ČK EÚ v spolupráci so zahraničnými partnermi,⁵³ pričom európske armády v ostatných dvoch dekádach nedokázali ani v jednom roku investovať 2% svojich obranných rozpočtov na výskum.⁵⁴ Významnejšie posilnenie a zefektívnenie európskej obrany by malo okrem geopolitických aj ekonomické výhody – európsky obranný sektor dosahuje obrat približne 84 mld. EUR a priamo vytvára 196 tisíc pracovných miest (nepriamo ďalších 315 tisíc).⁵⁵ Pritom len menšia časť obranných investícií smeruje do európskych produktov obranného priemyslu – medzi rokmi 2007 a 2016 viac ako 60% obranných investícií išlo do vojenského materiálu vyrobeného mimo EÚ.⁵⁶ Práve agresia Ruska proti Ukrajine poukázala na nedostatočný stav zásob a limity európskeho a transatlantického výrobného potenciálu, ktoré sa prejavujú vo vyprázdňovaní skladov a nedostatočnej reakcii na potreby bojujúcej Ukrajiny.

Rozmach sociálnych sietí, digitalizácia a nové technológie popri ich prínosoch zároveň prehľadili zraniteľnosť spoločností a zjednodušili štátom realizáciu hybridných informačných aktivít voči občanom iných krajín. Pod vplyvom hybridného pôsobenia sa čoraz viac presadzuje vnímanie, že „vojna je všade“.⁵⁷ Geopolitickí protivníci využívajú asymetrické závislosti v mene politických cieľov, ako aj existujúce

politické, ekonomické a spoločenské zraniteľnosti v krajinách Západu s cieľom oslabiť jeho jednotu a solidaritu a v konečnom dôsledku západné krajiny rozvrátiť.⁵⁸ Hoci sa pokles sociálnej kohézie v SR ťažko meria, o úrovni nedôvery medzi ľuďmi a náchylnosti veriť dezinformáciám vypovedá aj tzv. konšpiračný index, ktorý je v SR extrémne vysoký.⁵⁹ Geopolitická rivalita a súperenie navyše vedú k fenoménu sekuritizácie všetkých komponentov verejných politík – okrem vojenských a technologických sektorov sa bezpečnostné aspekty presadzujú aj v oblastiach ako energetika, nerastné zdroje a potraviny, migrácia, či kritická infraštruktúra, ktoré sa stávajú cieľom hybridných aktivít. Manipulácie s dodávkami energií a potravín, zneužívanie a účelové „smerovanie“ nelegálnej migrácie, ako aj útoky na kritickú infraštruktúru nútia krajiny výraznejšie zakomponovať bezpečnostné aspekty budovania odolnosti do tvorby verejných politík.

Odporúčania:

Slovensko nedokáže zabezpečiť svoju obranu samostatne a to ani v prípade maximálneho navýšenia vlastných vojenských kapacít. Účasť na obranno-bezpečnostnej spolupráci v rámci NATO a EÚ je preň nevyhnutnosťou.

Z plánovaného nárastu obranných výdavkov môže

52 https://defence-industry-space.ec.europa.eu/system/files/2021-06/DEFIS%20_%20EDF%20Factsheet%20_%2030%20June%202021.pdf

53 <https://eda.europa.eu/docs/default-source/eda-publications/2022-card-report.pdf>

54 <https://eda.europa.eu/docs/default-source/brochures/eda---defence-data-2021---web---final.pdf>

55 https://www.eca.europa.eu/ECAPublications/SR-2023-10/SR-2023-10_EN.pdf

56 <https://www.iss.europa.eu/sites/default/files/EUISSFiles/7%20US-EU%20defence%20industries.pdf>

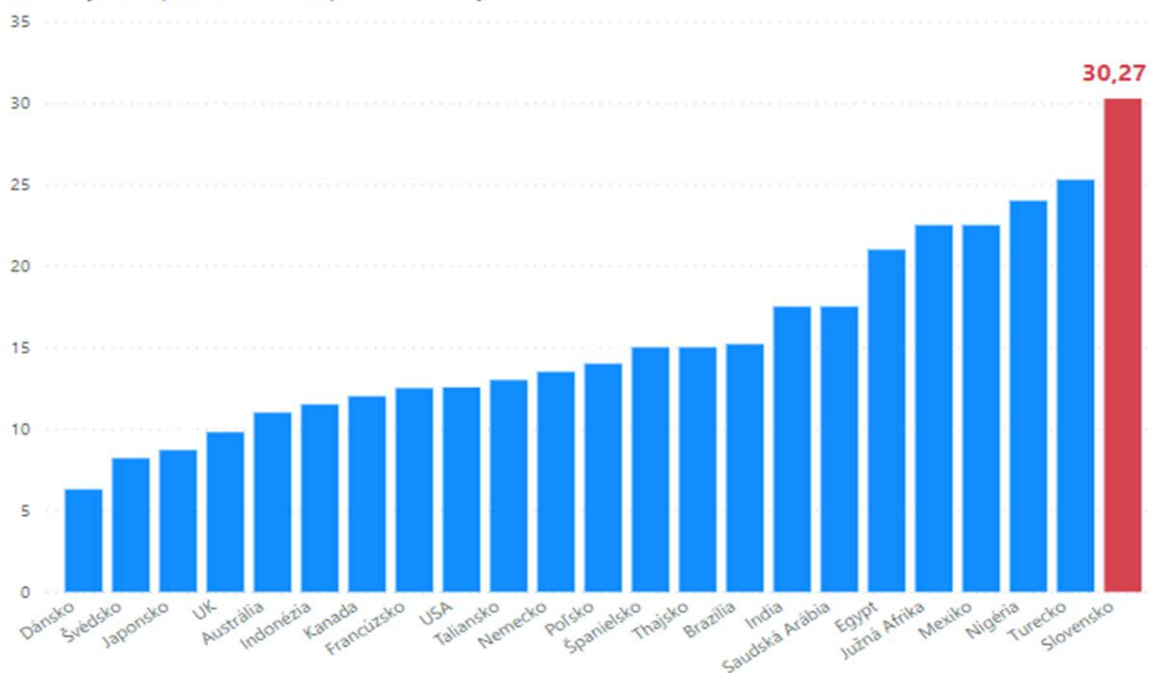
57 https://www.cidob.org/en/publications/publication_series/cidob_report/cidob_report/hybrid_threats_vulnerable_order

58 https://ecfr.eu/special/connectivity_wars/

59 <https://fmk.sk/konspiracny-index-na-slovensku/>, index je počítaný ako priemer kladných odpovedí opýtaných na štandardné konšpiračné otázky

Konšpiračný index vo vybraných krajinách sveta

% kladných odpovedí na konšpiračné otázky

Európa a Slovensko ťažiť posilnením vlastných obranných kapacít a spôsobilostí, ako aj ekonomicky. Prehlbenie európskej integrácie v oblasti obranného priemyslu⁶⁰ a zlepšenie koordinácie má potenciál ušetriť náklady, zlepšiť interoperabilitu a posilniť ekonomickú pridanú hodnotu.

SR by preto mala:

- » participovať na revitalizácii a integrácii európskeho obranného priemyslu;
- » presadzovať, aby zvýšenie rozpočtových výdavkov do obrany sprevádzalo zvýšenie spolupráce medzi európskymi štátmi;
- » podporovať vlastný obranný priemysel a jeho účasť na európskych projektoch, hľadanie partnerov, vývozných možností a finančných zdrojov z EÚ a NATO;
- » stimulovať účasť slovenských subjektov na spoločnom výskume a výrobe v rámci EÚ a NATO;
- » prehĺbiť spoluprácu a komunikáciu medzi výrobným sektorom, vládou (ako zadávateľom) a ozbrojenými silami ako konečným klientom zbrojárskeho priemyslu;
- » venovať adekvátnu pozornosť a zdroje podpore bezpečnosti naprieč verejnými politikami štátu a budovaniu celkovej odolnosti štátu a spoločnosti;
- » začleňovať aspekt bezpečnosti do všetkých verejných politik štátu

- » podporovať projekty na rozvoj mediálnej, informačnej a digitálnej gramotnosti, ako aj kritického myslenia obyvateľstva;
- » pokračovať v medzinárodných iniciatívach na sprísnenie povinností digitálnych platforiem pri obmedzovaní šírenia dezinformácií a transparentnosť ich algoritmov.

4. EÚ

Európska únia predstavuje pre Slovensko zdroj stability, bezpečnosti a prosperity (účasť na jednotnom trhu EÚ zvyšuje HDP Slovenska o viac ako 15%⁶¹), avšak pod vplyvom globálnych kríz silnejú hlasy, ktoré spochybňujú členstvo SR v EÚ. Zhoršenie globálnej bezpečnostnej situácie, zmena klímy, migračné tlaky, inflácia, oslabovanie relatívnej pozície Európy v globálnej ekonomickej a politickej súťaži, ako aj oslabenie multilateralizmu a nástup nových konkurentov obnažujú štrukturálne nedostatky a nerovnováhy v rámci EÚ. Schopnosť ponúkať funkčné riešenia na globálne problémy a riešenia vlastných vnútorných problémov bude mať dopad na spokojnosť a vzťahy v rámci EÚ. Únia, ako produkt obdobia mieru a prosperity, sa musí pripraviť aj na fungovanie vo fragmentovanom svete mocenského súperenia a vojenského ohrozenia.⁶² Musí pritom zodpovedať na dve základné otázky: ako efektívne eliminovať svoje zraniteľnosti bez toho, aby skĺzla do protekcionizmu a ako byť viac transakčná bez toho, aby obetovala svoje hodnoty.

60 <https://www.ceps.eu/after-one-year-of-war-the-eu-must-create-a-single-market-for-defence/>

61 <https://nbs.sk/aktuality/ekonomicke-prinosy-clenstva-slovenska-v-eu-analyticka-studia/>

62 <https://carnegieeurope.eu/strategieurope/89678>

EÚ stojí pred tromi kľúčovými výzvami, ktoré sa priamo dotknú aj pozície SR v rámci EÚ.

- **Rozširovanie:** agenda rozširovania sa po fáze útlu dostala opäť z technokratickej do geopolitickej roviny a bude v najbližšej dekáde jednak zahraničnopolitickou prioritou a jednak zdrojom reformnej dynamiky v únii samotnej. Diskusia v rámci EÚ sa bude viesť na pomedzí ekonomických a politických prínosov rozširovania (stabilizácia susedstva, nárast vplyvu EÚ, eliminácia vplyvu tretích strán, zväčšenie trhu) a absorpčnej kapacity únie (riziká pre konkurencieschopnosť EÚ podnikov, výzvy pre trh práce, výkonnosť niektorých politík – najmä kohéznej a poľnohospodárskej, nutnosť inštitucionálnej reformy). Geopolitický prístup k rozširovaniu bude kľúčový pre zachovanie tempa rozširovania – predlžovanie neistoty európskej perspektívy môže definitívne odradiť kandidátske krajiny od potrebných reforiem a zvýšiť vplyv tretích krajín v susedstve. Z pohľadu SR rozširovanie zmení politickú mapu EÚ – Slovensko sa môže posunúť z periférie viac do centra EÚ.
- **Rozpočet:** dlhodobé štrukturálne dôvody (demografické zmeny, zadlženosť európskych ekonomík, pokles konkurencieschopnosti) negatívne vplyvajú na výkonnosť a odolnosť európskej ekonomiky, čo v kombinácii s nárastom výdavkov spôsobených krízami a očakávaným rozširovaním únie nevyhnutne napne rozpočet EÚ. Uvedené povedie k diskusii o realokácii prostriedkov nielen medzi členskými a kandidátskymi krajinami, ale aj medzi jednotlivými politikami EÚ. Táto realokácia zdrojov môže v horizonte nového Viacročného finančného rámca 2028-2034 výrazne znížiť objem zdrojov, ktoré budú SR k dispozícii. Medzi rokmi 2012 a 2022 narástli výdavky EÚ o 75%⁶³ (navyše bez finančných príspevkov UK). V súčasnosti, z dôvodu prijatia nových finančných nástrojov, tvorí rozpočet EÚ približne 1,5% HDP EÚ.⁶⁴ Do rozpočtových úvah bude potrebné zaradiť aj vplyv inflácie, rastúcich úrokových sadzieb, ako aj neochotu niektorých ČK zvyšovať výdavky rozpočtu EÚ. Rastie tlak na navýšenie súčasného rozpočtu EÚ s cieľom podporiť nové priority (rozvoj technológií, zelená tranzícia) a súčasne nájsť prostriedky na podporu novovstupujúcich krajín. Na jednej strane je v záujme SR zabezpečiť adekvátne financovanie pre kľúčové politiky EÚ, na strane druhej sa musí SR pripraviť na situáciu, v ktorej viac zdrojov pre EÚ nemusí nevyhnutne znamenať aj viac zdrojov pre SR.
- **Reformy:** potreba reformy rozhodovacích mechanizmov EÚ s cieľom zefektívniť európske rozhodovanie je

prítomná dlhodobo a bola jedným z výsledkov Konferencie o budúcnosti EÚ.⁶⁵ Nadchádzajúce rozšírenie únie robí túto potrebu nevyhnutnou a ponúka silné argumenty zástancom prehlbovania integrácie, keďže na rozšírenie musia byť pripravené nielen kandidátske krajiny, ale aj samotná EÚ. Rozšírená EÚ bude potrebovať spružniť rozhodovacie procesy, alokáciu postov a financií, či hlasovacie mechanizmy. Nedávne francúzsko-nemecké návrhy⁶⁶ priamo odporúčajú posilnenie komunitárneho, ba až federálneho charakteru EÚ. Na druhej strane sa formuje prúd politického myslenia, ktorý nanovo otvára otázku charakteru európskej integrácie a prihovára sa k jej návratu k základom – primárne ekonomickej a medzivládnej spolupráci. Je potrebné očakávať, že zápas o podobu reformy EÚ zvýrazní deliace línie medzi krajinami v rámci spoločenstva: zástancovia Európy národných štátov vs. zástancovia komunitárneho prístupu, čistí prispievatelia do rozpočtu vs. čistí príjemcovia, fiškálne zodpovední vs. krajiny s vysokými deficitmi, nové vs. pôvodné ČK, východ vs. západ a pod.

Odporúčania:

Z pohľadu SR ako strednej veľkej krajiny, ktorá je plne integrovaná do EÚ na aktuálne maximálnej novej úrovni integrácie je strategicky dôležité zachovanie funkčnosti a rozhodovacej schopnosti EÚ. Najbližšia dekáda pritom postaví EÚ pred vážne rozhodnutia akým smerom sa má blok ďalej uberať.

SR by preto mala na európskej úrovni:

- » zasadzovať sa za komunitárny charakter EÚ založený na silných a funkčných inštitúciách EÚ, ktorý lepšie ochraňuje záujmy menších štátov;
- » venovať osobitnú pozornosť včasnej príprave pozícií pre Viacročný finančný rámec 2028-2034, ktorého parametre nebudú mať len ekonomicke, ale významný geopolitický rozmer a priamy presah na budúcnosť rozširovacieho procesu;
- » pripraviť sa na diskusiu k otázke navýšovania rozpočtu nielen z hľadiska finančných alokácií, ale aj zmeny niektorých politík smerom od kvantity (alokácia) k ich kvalite (väzba na reformy a modernizáciu);
- » vyčleniť adekvátne ľudské a finančné zdroje na politiku rozširovania zo strany SR s cieľom využiť nadchádzajúce obdobie na maximalizáciu potenciálnych benefitov rozširovania a zároveň včasnú analýzu rizík a definovanie opatrení na ich zmierňovanie.

⁶³ https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/eu-budget/long-term-eu-budget/2021-2027/spending-and-revenue_en

⁶⁴ <https://wiiw.ac.at/the-eu-budgetary-package-2021-to-2027-almost-finalised-an-assessment-dlp-5627.pdf>

⁶⁵ https://commission.europa.eu/system/files/2022-06/communication_1.pdf

⁶⁶ <https://institutdelors.eu/en/publications/sailing-on-high-seas-reforming-and-enlarging-the-eu-for-the-21st-century/>

5. Presun geopolitického ťažiska mimo Európu

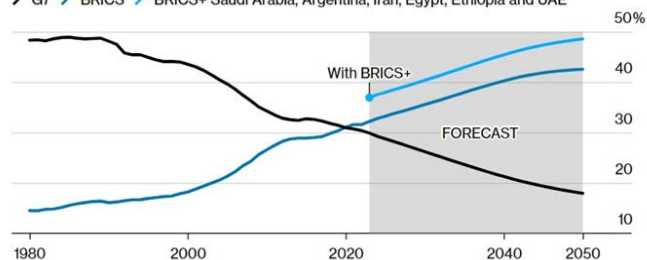
Globálne usporiadanie vzťahov sa z prevažne unipolárneho systému dominovaného USA resp. západnými krajinami v ostatných rokoch transformuje do viac multipolárneho sveta, ktorého charakteristickými vlastnosťami je nárast fragmentácie, mocenského súperenia a vytvárania zón vplyvu.⁶⁷ Ťažiská ekonomickej a politickej moci v najbližších dekádach budú naďalej vznikať aj mimo západného sveta, resp. dôjde k relatívnemu poklesu dominancie krajín Západu na niektorých ukazovateľoch:

- do roku 2030 vzrastie podiel Ázie a Pacifiku na globálnom HDP z dnešných 45% na 51% (spoločný podiel Európy a Severnej Ameriky klesne z 36% na 31%).⁶⁸ Zatiaľ čo v roku 2019 podiel EÚ na globálnom HDP dosahoval 18,3%, do roku 2050 klesne na 11,3%.⁶⁹ Z desiatich najrýchlejšie rastúcich ekonomík sveta v roku 2022 bola iba jedna z Európy.⁷⁰
- Podiel rozvinutých ekonomík na globálnom obchode klesol medzi rokmi 1995-2020 o 15%, o 14% stúpol podiel rozvojovými krajinami.⁷¹
- Z 30 najväčších globálnych emitentov CO₂ na osobu je až 19 rozvojových krajín, iba 8 krajín je z Európy.⁷²
- populácia Európy a Severnej Ameriky v roku 2022 tvorila 14,1% celkovej populácie sveta, do roku 2050 tento podiel klesne na 11,6%.⁷³ Jediný kontinent, ktorého populácia do r. 2050 klesne bude práve Európa.⁷⁴

BRICS+ Is Forecast to Dominate the World's GDP

Share for each block, historical and forecast

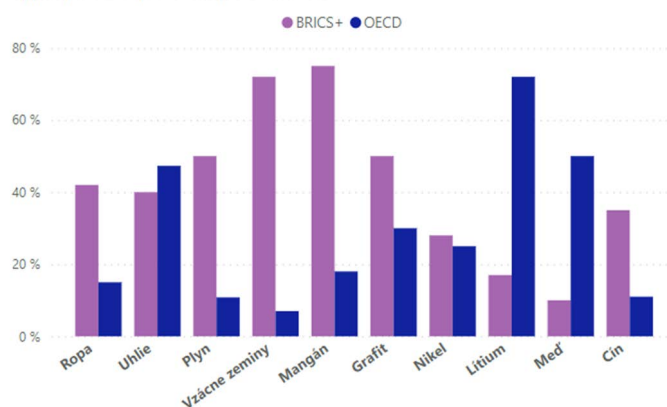
— G7 — BRICS — BRICS+ Saudi Arabia, Argentina, Iran, Egypt, Ethiopia and UAE

Source: Bloomberg Economics analysis using International Monetary Fund data

- Podiel EÚ a USA na globálnej výrobe čipov klesne do r. 2030 na 20%,⁷⁵ pričom Európa v súčasnosti dováža až 98% vzácnych zemín z Číny (USA „iba“ 80%).⁷⁶ Až 70% globálnych zásob vzácnych zemín, 50% zásob zemného plynu a 40% zásob ropy ovládajú krajiny zoskupenia BRICS.⁷⁷

Podiel krajín BRICS+ a OECD na svetových zásobách nerastných surovín
Výpočty MZVEZ podľa údajov BP a USGS

- Jedna z domén, v ktorých si západné krajiny udržiavajú líderstvo je obrana. Kombinované výdavky na obranu krajín NATO a ich zámorských spojencov dosahujú približne 65% globálnych výdavkov na obranu, čo je výrazne viac ako podiel krajín BRICS (25%).⁷⁸

Okrem presunu ťažiska ekonomickej a politickej moci mimo západné krajiny dochádza v ostatných rokoch aj k nárastu autoritárskych a hybridných foriem vládnutia a úpadku ochrany ľudských práv a slobôd vo svete.⁷⁹

- len medzi rokmi 2011 a 2021 stúpol podiel ľudí žijúcich v autoritárskych krajinách zo 49% na 70%. Akceleruje aj trend autokratizácie krajín – v roku 2011 žilo len 5% svetovej populácie v krajinách so zhoršujúcim sa stavom demokracie a ochrany ľudských práv, v roku 2021 to už bolo 36% populácie;⁸⁰
- iba 8% svetovej populácie žije v plnohodnotných demokraciách, z desať najvyššie hodnotených demokracií je až 8 z Európy;⁸¹

67 https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/1145586/11857435_NS_IR_Refresh_2023_Supply_AllPages_Revision_7_WEB_PDF.pdf

68 <https://www.worlddeconomics.com/Thoughts/The-Future-is-Asian.aspx>

69 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/PDF/?uri=CELEX:52021DC0750>

70 <https://www.statista.com/chart/27557/countries-with-the-highest-projected-gdp-growth/>

71 https://unctad.org/system/files/official-document/tdr2022_en.pdf

72 <https://unctad.org/news/carbon-emissions-anywhere-threaten-development-everywhere>

73 https://www.un.org/development/desa/pd/sites/www.un.org.development.desa/pd/files/wpp2022_summary_of_results.pdf

74 https://unctad.org/system/files/official-document/tir2020_en.pdf

75 <https://www.statista.com/chart/25552/semiconductor-manufacturing-by-location/>

76 <https://www.economist.com/international/2023/05/15/europe-cant-decide-how-to-unplug-from-china>

77 Zdroj: vlastné kalkulácie s použitím dát BP a USGS

78 https://www.sipri.org/sites/default/files/2023-04/2304_fs_milex_2022.pdf

79 <https://ourworldindata.org/less-democratic>

80 V-DEM DEMOCRACY REPORT 2022 Autocratization Changing Nature?

81 EIU Democracy Index 2022 Frontline democracy and the battle for Ukraine

- Miera úpadku slobody vo svete je evidovaná nepretržite od roku 2005 (17 rokov za sebou)⁸², kým v roku 2013 bolo až 26 krajín označených najlepšou známku v rebríčku slobody médií a tlače (a 20 krajín bolo označených najhoršou známku), v roku 2023 bolo evidovaných len 8 krajín s najlepším hodnotením (a 31 krajín hodnotených negatívne).⁸³

Dôležitými atribútmi geopolitickej transformácie budú predovšetkým väčšia fragmentácia a fluidita budúceho poriadku. V geopoliticky transformujúcom sa poriadku vzrastie význam tzv. middle powers - stredne veľkých krajín s významným regionálnym mocenským a ekonomickým vplyvom, schopnosťou ovplyvniť globálne dianie a lavírujúcich medzi rôznymi formami spojenectiev. Nevyhnutným dôsledkom pôsobenia týchto krajín bude vytváranie zón vplyvu, na hraniciach ktorých bude rásť riziko konfliktov a súperenia. Na rozdiel od obdobia studenej vojny budú tieto regionálne mocnosti asertívnejšie, a zároveň menej ukotvené v pevných blokoch a koalíciách. O slovo sa budú hlásiť krajiny globálneho Juhu, ktorých demografická a ekonomická moc bude stúpať. Kľúčový geopolitický zlom bude viesť po hrane demokracií a totalitných režimov. Na ich pomedzí bude čoraz viac krajín, ktoré sa vyberú cestou ad-hoc plurilaterálnej spolupráce, či cestou členstva vo viacerých neformálnych (ekonomických, bezpečnostných, obchodných) integračných zoskupeniach⁸⁴ a hybridných foriem zriadenia s väčšou alebo menšou mierou autokracie.⁸⁵

Odporúčania:

SR sa musí pripraviť na čoraz viac fragmentovaný globálny poriadok, pričom sa v závislosti od vývoja RU agresie na Ukrajinu môže SR ocitnúť na samotnej geopolitickej zlomovej línii, čo môže mať zásadné bezpečnostné, politické a ekonomické dôsledky pre SR. Preto je v strategickom záujme SR, aby ruská agresia neuspela a bola obnovená politická nezávislosť a teritoriálna integrita Ukrajiny. Hlavnou deliacou líniou na globálnej úrovni bude príslušnosť krajín k demokratickému, resp. autokratickému spoločenstvu. Keďže sa význam geografických vzdialeností bude ďalej relativizovať, pri určovaní spojenectiev sa do popredia bude dostávať, namiesto geografickej, hodnotová blízkosť (hodnotová, resp. politická blízkosť je v ostatných rokoch podľa dát IMF napríklad priamo úmerná objemu investícií medzi krajinami⁸⁶). Preto je v záujme SR, aby nedochádzalo k ďalšej marginalizácii a erózii demokracie vo svete.

SR by mala na globálnej úrovni:

- » zachovať príslušnosť k západnému demokratickému spoločenstvu a pôsobiť na upevňovanie spolupráce s podobne zmýšľajúcimi krajinami aj za hranicami geografického Západu;
- » participovať na globálnej spolupráci demokratických krajín a spoluvytvárať nadnárodné rámce zamerané na podporu právneho štátu, ochrany ľudských práv, slobodných médií, nezávislých inštitúcií a boja proti korupcii;
- » v spolupráci s partnermi pracovať na udržaní spoločensko-ekonomickej atraktivity demokratického modelu v odpovedi na Ruskom a Čínou formovanú koalíciu zameranú proti Západu, jeho hodnotám a existujúcemu svetovému poriadku;
- » využiť absenciu historických záťaží a otvorených otázok zo strany SR vo vzťahu k mimoeurópskym krajinám na vysvetľovanie nášho chápania aktuálneho geopolitického diania;
- » podporovať priznanie silnejšieho hlasu pre krajiny tzv. globálneho Juhu pri reforme medzinárodných inštitúcií.

⁸² https://freedomhouse.org/sites/default/files/2023-03/FIW_World_2023_DigitalPDF.pdf

⁸³ <https://rsf.org/en/2023-world-press-freedom-index-journalism-threatened-fake-content-industry>

⁸⁴ <https://peacediplomacy.org/wp-content/uploads/2022/03/Middle-Powers-in-the-Multipolar-World.pdf>

⁸⁵ Vid. napr. koncept tzv. multi-alignment, ktorý aplikuje India - <https://asialink.unimelb.edu.au/insights/india-and-multi-alignment-having-ones-cake-and-eating-it-too>

⁸⁶ <https://www.elibrary.imf.org/display/book/979840022419/CH004.xml>

6. Multilateralizmus

Jedným z podstatných atribútov súčasného medzinárodného systému je multilaterálny systém štruktúr a inštitúcií, ktorého funkčnosť a stabilita je pre menšie a stredne veľké krajiny základným pilierom ich prosperity a bezpečnosti. Rast medzinárodného napätia, veľmocenskej rivality a polarizácie však spôsobuje oslabenie multilaterálnych platforiem a organizácií, pričom dochádza k spochybňovaniu ich legitimity ako aj k selektívnemu plneniu či priamo nerešpektovaniu medzinárodných noriem zo strany niektorých krajín⁸⁷ (viď výrok generálneho tajomníka OSN A. Guterresa o „nefunkčnej globálnej rodine“⁸⁸). To všetko v čase rastúcej urgentnosti spoločného prístupu ku zásadným globálnym výzvam akými sú zmena klímy, nastupujúce technológie, kontrola zbrojenia či spolupráca v oblasti verejného zdravia. Krízy navyše neproporčne zasahujú predovšetkým chudobnejšie, rozvojové krajiny, ktoré sa (aj vplyvom demografických a ekonomických zmien) výraznejšie hlásia o podiel na globálnom vplyve a rozhodovaní. Ak tieto krajiny nebudú adekvátne zapojené do rozhodovania o globálnych výzvach, hrozí prehĺbenie marginalizácie súčasného systému a vytvorenie alternatívnych platforiem spolupráce. Nevyhnutným predpokladom ich výraznejšej participácie na fungovaní multilaterálneho systému však musí byť zachovanie rešpektu voči základným princípom Charty OSN, medzinárodného práva (predovšetkým princípom mierového súžitia, spolupráce, rešpektovanie suverenity a integrity štátov a zákazu použitia sily v medzinárodných vzťahoch s výnimkou prípadov povolených medzinárodným právom) a tiež základných ľudských práv a slobôd.

Stagnácia efektívnej medzinárodnej spolupráce sa odráža na negatívnych trendoch globálneho vývoja. Svet v ostatných rokoch čelí rekordnému nárastu konfliktného potenciálu – od roku 2014 je každý rok globálne zaznamenaných viac ako 50 konfliktov s účasťou štátu, čo predstavuje najvyššiu hodnotu od r. 1945. V roku 2022 bolo zaznamenaných viac ako 200 tisíc obetí bojových stretov, najviac od r. 1984,⁸⁹ pričom od roku 2012 globálne narástol počet vysídlených ľudí o 253% (celkovo bolo vo svete v r. 2022 108 miliónov vysídlených

ľudí).⁹⁰ Na pozadí tohto vývoja však rozpočet OSN na mierové operácie medzi rokmi 2015–2022 poklesol o 22%.⁹¹ Podľa OSN sa optimálne plní iba 15% cieľov udržateľného rozvoja (SDGs), ďalších 37% ukazovateľov sa zhoršuje.⁹² Od r. 2019 pribudlo 122 mil. hladujúcich ľudí (celkovo 735 mil., počet hladujúcich neustále stúpa od r. 2015),⁹³ vplyvom kríz klesá Index ľudského rozvoja⁹⁴ a naďalej štvrtina svetovej populácie žije v zraniteľných krízových oblastiach.⁹⁵ Nedarí sa zastaviť nárast globálnych emisií CO₂ (vrátane emisií z fosílnych palív),⁹⁶ ani stabilizovať globálne klimatické financovanie.⁹⁷

Multilaterálny systém v ostatných rokoch zápasí o svoju ďalšiu podobu. Pre SR je dôležité, aké charakteristiky bude mať multilaterálna spolupráca v budúcnosti. Rozdielne k problematike multilaterálneho usporiadania pristupujú kľúčoví globálni hráči,⁹⁸ pričom je možné očakávať, že tlaky na jeho revíziu budú rásť predovšetkým zo strany systémových rivalov, revizionistických mocností a nových asertívnych regionálnych aktérov. Namiesto spolupráce v rámci zabehnutých formátov a inštitúcií sa do popredia dostáva spolupráca menších, plurilaterálnych zoskupení (častokrát zakladaných najmä mocnosťami – G7, G20, BRICS)⁹⁹. Znepokojivým je trend rastúcich bariér pre spoluprácu krajín, presadzovania silových riešení, fragmentácie, či rovno rozpadu kľúčových štruktúr multilaterálnej spolupráce.¹⁰⁰ Sme svedkami paralýzy OSN v dôsledku uplatňovania práva veta v Bezpečnostnej rade OSN¹⁰¹, marginalizácie OBSE¹⁰², stagnácie WTO a komplexného oslabenia pravidiel a mechanizmov strategickej stability.¹⁰³

Zásadný faktor ďalšieho vývoja multilaterálneho systému bude predstavovať výsledok ruskej agresie proti Ukrajine. Úspešné využitie sily na zmenu hraníc voči menším štátom nabúra systém zvrchovanej rovnosti a teritoriálnej integrity krajín a otvorí bránu historickému revizionizmu, čo môže znamenať návrat do obdobia veľmocenského súperenia a dobovačných vojen.¹⁰⁴

87 https://www.mosr.sk/data/files/4263_210128-bezpecnostna-strategia-sr-2021.pdf

88 <https://www.un.org/sg/en/content/sg/speeches/2023-09-08/secretary-generals-opening-remarks-press-conference-g20>

89 <https://reliefweb.int/report/world/conflict-trends-global-overview-1946-2022>

90 <https://www.unhcr.org/global-trends-report-2022>

91 <https://theglobalobservatory.org/2022/07/2022-un-peacekeeping-budget/>

92 <https://unstats.un.org/sdgs/report/2023/The-Sustainable-Development-Goals-Report-2023.pdf>

93 <https://www.weforum.org/agenda/2023/09/un-sustainable-development-goals-progress-report/>

94 https://hdr.undp.org/system/files/documents/global-report-document/hdr2021-22pdf_1.pdf

95 Tzv. States of Fragility, <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/c7fedf5e-en/index.html?itemId=/content/publication/c7fedf5e-en>

96 <https://www.iea.org/reports/co2-emissions-in-2022>

97 <https://reliefweb.int/report/world/climate-finance-shadow-report-2023-assessing-delivery-100-billion-commitment>

98 <https://carnegieeurope.eu/2023/02/28/after-russia-s-war-against-ukraine-what-kind-of-world-order-pub-89130>

99 https://www.fiaa.fi/wp-content/uploads/2023/04/bp361_the-changing-dynamics-of-the-g7-g20-and-brics.pdf

100 <https://www.elibrary.imf.org/view/journals/006/2023/001/article-A001-en.xml>

101 <https://eu.boell.org/en/2021/08/25/future-of-multilateralism-summary>

102 <https://www.ips-journal.eu/topics/foreign-and-security-policy/the-osces-midlife-crisis-6816/>

103 <https://www.ft.com/content/74a5d3f6-7e41-40e5-bc8e-ba22a93e2c4f>

104 <https://www.gisreportsonline.com/r/multilateralism-crisis/>

Odporúčania:

Fungujúci multilaterálny systém musí byť primárnym záujmom SR, predovšetkým z dôvodu našej limitovanej kapacity individuálne ovplyvňovať medzinárodné prostredie, ako aj pozície otvorenej ekonomiky závislej na plynulom fungovaní globálnych obchodných reťazcov. Pod vplyvom emancipácie globálneho Juhu a transformácie svetového poriadku rastie dopyt po reforme oslabenej medzinárodnej inštitucionálnej architektúry. Reforma multilateralizmu by sa ale mala primárne týkať mechanizmov spolupráce a fungovania multilaterálnych inštitúcií, nie elementárnych princípov a hodnôt, ktoré boli zadané po 2. svetovej vojne.

SR by preto mala:

- » podporovať reformu a revitalizáciu multilaterálnych organizácií, ktorá zohľadní očakávania krajín globálneho Juhu za podmienky zachovania elementárnych princípov Charty OSN, medzinárodného práva a základných ľudských práv a slobôd;
- » zasadzovať sa za posilnenie mechanizmov vyvodzovania zodpovednosti za konanie v rozpore s medzinárodným právom, ktoré sú v súčasnosti výrazne obmedzené, respektíve selektívne aplikované;
- » aktívne vystupovať proti pokusom o narušenie funkčnosti multilaterálnych orgánov zo strany členských krajín;
- » aktívne vystupovať proti vytváraniu zón vplyvu a pokusom o jednostranné mocenské zmeny pomerov na medzinárodnej úrovni;
- » podporovať posilnenie angažovanosti EÚ (ktorá je pozorovateľom v rámci OSN, členom G20 a neformálne aj G7) v multilaterálnom systéme ako aj využitie kapacít a spoločnú koordináciu na úrovni EÚ.

GOOD IDEA SLOVAKIA

